

Иво Војновић је написао две драме из области наше велике историје, пад Дубровачке републике и Косовску трагедију. Великом историјом једнога народа зовемо ^{или} ~~или~~ фазе политичког и културног расцвата, или фазе катастрофа и сломова. Уметност више привлаче мотиви трагични. Велики стил уметности тражи врхунце у напетости и потенцији карактера, а то се дешава најпре онда кад човек, јунак, треба да асимилира трагедију.

Велики историски слонови, тако нам се чини, поклапају се у два вида: као трагедије, као рушевине. Ако јунак, односно војска, град, земља, народ, асимилирају, приме у себе катастрофу, па је сиртан, трагичан. Ако јунак претраје ^{претраје се, предочи,} ~~катастрофу~~ значи да је катастрофа нега асимиловала, начинила је њега рушевином. Не знамо да ли је тачно, или само од нас приписано Војновићу: да је првим делом своје Дубровачке трилогије, Allons enfants, хтео дати рушевину; ~~а са Југовића~~ а са Југовића мајком хтео дати трагедију. Али ако и није хтео, тако је учинио. На Косову, цар Лазар, Милош Обилић, стари Југ Богдан и девет Југовића, асимиловали су у себе државну трагедију, и умрли. Мајку Југовића је Војновић подигао у врхунац: она је имала да асимилира, редом, трагедије свога мужа и девет синова, и тек онда да умре. Од цара и његове војске до жене једнога ратника и племића, све је претстављало један хомогени трагизам, једну трагедију, једну смрт, тако да кажемо. Косово је чиста и пуна велика историјска трагедија. Насупрот томе, пад Дубровачке републике значио је рушевину.

Војновић је у првом делу Трилогије достигао, као никада пре ни после визију и уметничку пластику гениалног ~~домета~~ ^{савршено} ~~домета~~ у једном чину, у једној сцени која у ритму олујине дође и прође, дао нам је безмало биолошки јасно пронаст једног хетерогеног организма, рушење у себе једне готове трошности. Сажето, гениално сажето видимо насцени сву диференциацију друштва дубровачког, од Кнеза до пучанина, преко разних ступњева племића. Као ћелије у телу, физиолошки атрофира све што се једној искључивој функцији преда. Скала типова дубровачких госпара, ураслих ^{из} ~~из~~ животности једноликих и узалудних функција, то је савршена слика за оно у историји што није трагедија, него рушевина.

je groteskna avet koja tek što se nije raspala u prah. Gospar Civo

Затоли у храбре анализе нечег што је далеко ~~и~~ и прошло, или апстрактно, и зато не боли и не гони нити никакву акцију, нити у ~~неки~~ неки гест. Остали госпари су сјајне уметничке вариације једног истог мотива: племића који је у корену давно труо, и само оделом, конверсацијом и ~~пре-~~ нем охолости ~~и~~ постоји. Другим речма: све је сабласт, декорација, архаизам речи и манира. Последњи театар театарне госпоштине дубровачке. Само у Орсату пламса још свест патриота и човека, свест о срамној пасивности, свест о империву ^{ати} неке акције, макар по цену да пучанин спасе и господарство и Републику.

[При zamisli Orsatove figure, to jest, njegova dr-
 žava i речи, njegove još zdrave muškosti u srazbeu sa ostalima, snaga
 dramske projekcije u Voјnoviћu bila je spontana i ogromna. Orsat kao
 figura zbilja je Orsat Veliki. Ali kad je došlo do koordinacije elemen-
 nata za karakter, Voјnoviћ je kombinovao sa izvesnim koncesijama pre-
 ma Dubrovniku i starој слави, prema љубави svoјој za rodni grad i za
 gosparske tradicije. Ovo poslednje utoliko više, što su te tradicije, чи-
 ни nam се, definitivno umrle не ~~у~~ u Orsatu Velikom, него u Iву Voјnovi-
 ћu, не маће Velikom, који je sa свом лепотом и церемонијом умео бити
 conte, декадент, *teatralo*, i велики песник. Слажући елементе Orsatova ka-
 рактера, Voјnoviћ je ~~unio i element kosovski~~ унео i елемент kosovski: бол и
 чежњу за слободом оне јачине и лепоте, какву носе свежи, неизживљени бор-
 ци који су непосредна ~~жртва~~ жртвена узбуна расе. Orsat ^{мађарин} иако не
 стар човек, био je ^{bio} ~~млад~~ човек који се u средини svoјој, и u крви
 svoјој sa много чим ~~unio i element kosovski~~

3
индолентно саживео, и у којем је дигла ~~не~~ непосредна узбуна расе, ~~не~~ посредна узбуна једног телом и умом још одржаног претставника некада моћних и гордих ~~имена и установа~~ имена и установа.

2 Орсат, изданац првоточног дубровачког стабла, био је по нужности ~~и~~ и декадент и *teatrolo.* Свест и савест га кидају, али недостаје сурова јуначка страст отпора која или ништи или се умиштава. Орсат јасно види трулеж, види фанфароне врлина и охолости, и осећа да судбина ^{пучана на крајини} нита са пучане. Али Орсатова побуна не обухвата, силно, и прошлост и будућност, него дрхће у једном малом тренутку, у питању сада, у страху једног патриција од претстојећег срама и понижења, у болу правог господара због изанђалих господара око себе. 3 Војновић је уз текст ~~и~~ драме написао и обиман, високе вредности текст историског и драмског тумачења, и ту још једаред дао уметнички приказ тоталне оронулости републике, отсуство крви и "мождана" и воље у њој. Наравно да је ту јасно казао и све оно што има и што нема у самом Орсату. "Превелика интелектуалност, идеални полет, тврдоћа неумољивог господства....прастаро прааристократство". Сам суперлатив! И свега један ^{сумњак} елемент: "идеални полет", који је ознака младости и расе. Правог херојског отпора дакле у Орсату није могло бити, и нема. У тирадама његовим, муклим или гласним тирадама гњева и немоћи, осећа се мисаона брига и напрасни бес, али не кључ нагона и воље. ~~Наполеонов генерал који ће узети граду кључе, већ је ту али са свим болом Орсатова снага не бива све већа.~~ На уста Орсатова бије пламен велике унутрашње ватре, али тај запањени човек неће изаћи из своје господствене куће, неће смети погледати јад у очи, и последњем свом уздању за стварни отпор према најезди непријатеља, пучанину Андравићу — написаће писмо. Страшна ^{је ту.} ~~чињеница~~ Наполеонов генерал који ће узети граду кључе, већ је ту. Али са све већим болом, Орсатова снага не бива све већа. Одвигне дуго гледа тај борац смрти у очи, и навикава се на њу. Рашчиниће се, постепено, у својој соби, у свему што је био и значао, али умрети неће. Ту су и интелект и мушкост и гордост, али не бирају оно што би морали, одлучују деkadентно, уморно, рушевно. На удар топа, што је био знак да је мост спуштен и да "Франчези" улазе, Орсата ће ударити гром — резигнације, ~~и~~ се руши. Као дубровачки властелин, Орсат се одриче слободе; као човек, одриче се љубави и женидбе; као интелект, одриче се потомства да не ^{раба} робове. И роб је, и усамљен је, може се можда

Орсата и Мајке Југовића, последњи господар Дубровника, песник Иво Војновић. Насово то је оно што је у нашој тужној историји и у нашем народу најреалније, ^{Братегија, а} ~~а~~ ^{је} ~~а~~ Дубровник ~~а~~ ^{је} ~~а~~ ^{је} најлепше. ^{руина}.

^{поштом уми} { Одиста, у дуготрајном мразу нашег живота Дубровник је једина ^{поштом уми} расцветана ружа. Дубровчани слободне и богате Републике једини су наш свет који је био срећан да не мора мрети и клети друге и себе. Па и кад му је дошло време мрети, то се десило уз церемониално присуство Кнеза и дворана у орнату и свили, и уз буктиће по ходницима Двора. То је била свечана сахрана великаша, на чији ће се гроб навалити, по латинском обичају, каменита слика вихова у природној величини, у ставу лежача, али поноситог, или у ставу клечаћа, али само пред Богом. ^{својих} А умирање на Косову било је умирање нагло као вихор који носи ~~својих~~ али баш зато умирање ^{нагло} ~~неодољиво~~. Косовска традиција чува идеју о неоодољивом умирању јунака, о правој трагедији која собом носи ^{за} ~~очишћење~~ ^и ~~нов~~ живот.

{ Да у Иву Војновићу ни ^{су} ~~не~~ ^{је} ~~лежало~~ и Косово и Дубровник, не би било једне од најузвишенијих наших драма, једне од најлепших наших песама. ~~Малаксали~~ и ~~дотрајали~~ Дубровник, то је била пасивност, скепса, иронија, последња тровност коју смрт не може више ни да препозна и удари је трагично. Душа Орсатова, то је био мали жижак од Косова. Реч горког очајања Орсатова: да "живи хоће ~~мријет~~", косовског је порекла и она. Само, на Косови је она друго значила. Шта, знао је добро Иво Војновић, и поштено је унео у Орсата и ^у ~~дубровачку~~ сцену контраст двају значења. Баш живи, потпуно живи и морају умирати, иначе нема ~~јунаштва~~, ~~прегара~~ ~~ва~~, ~~жртве~~, ~~моралног теста~~мента ~~потомству~~. "Зар вас још није враг однио!" ^{та} ~~Сада~~ већ бесмртна мегистофелска поспрда Дубровчанина кнеза Сорга, који пише Дубровчанима из Париза, та реч јасно говори да је ~~Дубровник~~ већ давно био ^у ~~крају~~, да Дубровник није жив умро.

{ Војновић је свога и нашег драгог и несрећног Орсата украсио ипак, речено је већ раније, неким одликама наших традиционалних чувара слободе: дао му је, иако уморну, нешто младалачко и крпно. ^{му} Дао ~~је~~ је намрштен лик јастреба и Срђе, и дао му је срце. Оно остало чисто дубровачко, гримасу мумије, пинизам, отровну анализу интелекта, неосетљивости сваке врсте, ставио је у разне млађе и старије старце, од ^{жива} ~~жива~~ до прастарог Саба. Тај Сабо је казао, или мислио да је казао, горду ~~и~~

дубровачку реч кад је ~~испричао~~ испричао: да ни на молбу аустриског цара није хтео бити почасни пратилац Наполеону, јер му Наполеон није *pari*, *раван*. Циво такође није млад, али је жива фигура, уметнички врло вешто урађена. У дну душе као да и код њега има врста осетљивог места. На једну тешку оптужбу Орсатову плане, "мукло и гњевно", једном једином речју: "Орсате!" Тај Циво ће много и опако купати Орсата, то јест Орсатов интелектуализам. Циво заступа, врло дрско и најизглед убедљиво, две критичке, за онај час у Дубровнику и циничке поставке. Прво, ~~историја~~ да историја / или живот, што је свеједно / сама себе твори, и људма остаје свега да је прими, и, ако им то баштреба, да разумеју и одобре догађаје ~~који~~ ^{кошто} су се догодили. И друго, да људи, па и висока властела, па и Орсат, имају непотребну потребу да дебатују о нечему што је већ одлучено независно од њих. Према том врло агресивном противнику, Орсат је стојао и одолевао тако што му је Војновић дао, додуше искидане, али ипак оригиналне црте наше расности, нарочито ону: да се некакавна образа иде у смрт, или излази из искушења.

Али овде [Дрามา о Орсату, као и Горски вијенац, пре свега је поетска драма. Поема руине. Орсат је сјајна утвара слободе над рушевинама слободе. Врхунах Орсатове катастрофе, то је сабласт. Самоћа његова је ужасна; тишина његове куће језовита је. Закључне речи, упућене вереници Дени која ~~излази~~ излази и хоће да затвори за собом врата, речи су гробне: "Не затварају се где су мрци". У сваки редак, у сваку паузу, ставио је Војновић неки поетски симбол. Читалац или гледалац остаје под пуним утиском величине. Депота песме о Орсату чиниће узбуну у нашим животима докле год нас буде било. Али та поетска драма у исти мах је и врло зналачки спрењена за позорницу. Војновић, и сам ~~и~~ ~~е~~ "езалтан" и ~~драматичан~~, осећао је сцену крвљу и нервима. Само тако је било могуће да писац сабије драму препуну садржине и типова, у једну једину хаотичну сцену, без, тако да кажемо, и довољно времена и довољно постепености за развој. Али у тој сабијености снаге ^{Јако} лежи сценска потенција. Цела личност искочи у једном пентаметру, како је неко добро рекао за Шекспирове личности. ^М ~~М~~ сценску вредност дела, ~~како~~ као и код Шекспира, једнако подиже поетска вредност дела. Без велике поетске вредности, ~~Војновићева~~ Војновићева би ~~драма~~ драма понекад губила ~~своју поетску вредност~~

због преобилне театарности; можда би чак потсећања на романтично позориште Е. Ростана. Али, инспиришући се за своју националну поезију на несумњиво чистим народним изворима, ^{са тог својег драматичног} Војновић је успео дати ^{и велико} ~~и велико~~ позориште, и велику поезију, и дубоке истине. Казао је, ^и дао осетити, сву лепоту Дубровника и његове горде славе; али казао, и дао осетити, и сву истину о Дубровачкој републици. Прво. ^и да никада није била много реално тле, од широких поља и простора, са народом прионулим за своје тле. Друго. Да је, феудална у ствари, још ^и ~~и~~ у почетку XIX века била сва од ~~од~~ патрицијства и богатства, од господске културе и луксуза, од великашке неправде и једностраности. "Ми смо / то јест, властела / држава, остало је раја!" — каже ^{одређен за} ~~неки~~ ^{написан} ~~неки~~ Орсат Велики. ~~Трече~~ ^{је} да је била као неки уметнички драгуљ, и зато, кад је пала, ~~пала~~ ^{је} пала без крви и жртава, здробила се у себе, уз метеж и важне договоре који су били поза и речи.

Београд, Септембар